

KİTAP TAHLİLİ

Erhan Atiker

Otto von Ramstedt

Deutsche Soziologie 1933-1945, die Normalität einer Anpassung.
Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986, 412 sayfa.

Sosyolojinin 1933-45 arasında Almanyadaki gelişmesi yazara göre kendisinden başka kimse tarafından sorunsallaştırılmamış ve ciddi bir biçimde araştırılmamıştır. Kitapta önce 1933 yılında Almanyada sosyolojinin nasyonal sosyalizm yandaşları tarafından ilke reddedilerek gelişmesinin kesintiye uğradığını içeren teze karşı çıkılır. Bu tezi destekleyen en önemli kanıt ise 30'lu yıllarda Almanyadaki sosyologların büyük bir kısmının dış ülkelere göç ettiği veya sosyolojiyi meslek olarak ifa etmekten vazgeçtiğidir. Ancak o yıllarda yapılan bir istatistiğe göre 1932/33'de Almanyada sosyoloji öğreten 55 bilim adamından 16'sı «temizlik süreçleri»nin dışında kalıp göç etmekten veya mesleği bırakmaktan kurtulmuştur. Bundan ayrı olarak 1935 yılında kendisini sosyolog olarak gösteren bilim adamlarının sayısı 1931'dekinden daha fazladır. Bu da göstermektedir ki 1933-1945 yılları arasında yeniden sosyologlar türemiştir.

Diğer taraftan «Alman Sosyoloji Kurumu» 1933 de örgütlenme biçimini değiştirir ve Tönnies, von Wiese ve Eckert'ten kurulu başkanlık divanının yerine «önderlik ilkesi» gereğince «tek başkan» Hans Freyer getirilir. Freyer, kurumdaki üyeliklerin yeniden gözden geçirileceğini açıklamakla göreve başlar, bu ise yazar tarafından üyeler arasında ırkçı ve politik nedenlerden dolayı yapılan elemelerin bir ön işareti olarak gösterilmektedir. Oysa Freyer'in burada itici güç olmadığını da varsaymak gerekmektedir, kendisi Alman Sosyoloji Kurumu'nun başkanlığına birbirine karşıt gruplar

arasındaki arabuluculuk özelliğinden dolayı seçilir, ancak bunlar arasından nasyonal sosyalist eğilimli grup başlangıçta Freyer'i açıkça desteklemiştir. Bu grubun merkezi Jena Üniversitesi idi ve 30'lu yıllarda ise burada «insan yetiştiriciliği bilimi» kürsüsünün kurulmasına önayak olunmuştur.

1933'de nasyonal sosyalistlerin iktidarı ele geçirmeleri sosyolog ve toplum felsefecilerinin sadece bir azınlığı tarafından alkışlanmıştır, bunlar arasında ise Hans Freyer, Arnold Gehlen, Joachim Ritter, Hans Georg Gadamer, Martin Heidegger gibi isimler bulunuyordu. Bu devrin sosyoloji yazılarında 1933 olayları «Alman halkının gelişimi» olarak yorumlanmaktaydı, bunu örneğin «Almanya'nın uyanışı» veya «halk oluşumu» olarak gösterenler de bulunuyordu. 1933 olayları Freyer tarafından Alman halkının varlık davası olarak değil de «varlığının zaman içinde taşması» olarak yorumlanmıştır. Bu devrin sosyologları Alman halkının gelişiminin nasıl gerçekleştiğinin sosyolojik yorumunu yapmışlar ve kanıtlayıcı öğeler olarak 1. değişimin iradevi olması, 2. sosyolojik özne olarak halk ve 3. halk oluşumunun bir öndere olan bağımlı'nı göstermişlerdir.

1. 1933 olayları bu sosyologlar tarafından bir oluş, «organik büyüme değil lâkin tarihi yapıt olan» toplumsal bir «hareket» in etkileri biçiminde anlaşılmıştır. Bu gelişme daha sona ermemiş olarak görüldüğünden onlara göre «halk topluluğu» daha olmamıştı ama oluşum içindeydi. Bu oluş sınıf çatışmalarını içermediğinden 19. yüzyıldaki anlamında bir devrim değildi, Alman sosyologları bu gelişmeyi halkın topluluk olarak kendini bulmasının bir ön evresi olarak görüyorlardı. «Halk oluşumu» onlar için rızayla ve bilinçli olarak erişilmeye çalışılan kök'ü bir değişme olup niteliksel yeni bir anlamda devrimdi ve Alman sosyologları halk oluşumuna aktif olarak katılmak mecburiyetini duyuyorlardı. Onlara göre halk oluşumuna angaje olmak demek bunu engelleyen herşeye yıkıcı bir biçimde karşı çıkmaktı. Bu konuda Freyer şunları yazmaktadır: «Ne yapılması gerektiği sorusu çok saldırgan biçimde formüle edilir: Düşman nerede duruyor?». Dolayısıyla bu yeni sosyolojinin maksadı şuydu : «Engelleri ortadan kaldırmak, büyümeyi izlemek ve belli bir deneysel temele dayanarak topluluk yaşamı oluşturan biçimler yaratmak.» Bu konuda Freyer şöyle der. «Bugünkü Almanya'-

nın tarihi hareketinde sınıf toplumu malzemesinden halk topluluğu biçimi yaratıldığı derecede politik halk bir iradevi amaç ve yönlendirici fikir olmaktan çıkacak ve erişilen bir gerçek olacaktır.»

2. Nasyonal sosyalizm yanlısı sosyologlar 1933/34 de «toplum» kavramı altında salt oturmuş «burjuva toplumu»nu anlamışlardır. Bu tür toplum halkçılık temeliyle olan bağlarını çözüp devletin bünyesinden de ayrılınca ortaya çıkan çelişkiler diyalektiği sorun haline gelmişti. Bu nedenle sosyoloji onlar için bir kriz bilimiydi, krizden önce ise tam düzeni içinde taşıyan, devlet ve toplumu anlamlı bir biçimde birbirine uydurmuş ve halk ruhunun güçlü bir etkinlikle bütün kültür yaşamını biçimlendirdiği bir devir bulunmaktaydı. Parçalanmış burjuva toplumundan önce onlara göre bir bütünlük vardı, bu bütünlüğün 19. yüzyılın büyük felsefe sistemleri çerçevesinde kalmakla birlikte değişik bir biçimde gerçekleştirilmesiyle endüstri toplumu aşmış olacaktı. 20. yüzyılın sosyolojisi ise bu sosyologlara göre toplumsal yaşamı zamandan ve değerden arınmış tarihe uzak olarak gözlemleyip çözümleyebileceğini sandığı için bu bakış açısından saptmıştır. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle «halk oluşumu» yakın bir gelecek haline gelmiştir ve Alman Sosyolojisi bunu bir «tarihin mucizesi» ve endüstri toplumundan halk'a geçiş süreci olarak kabul etmelidir. Alman sosyologlarının görevi ise burjuva toplumu sistemi içinde de kalmış olan halkımsı tabakaların sağlamlığını, derinliğini, dayanırlılığını ve gelecekteki kuvvetini araştırmaktır.

3. Alman sosyologları nasyonal sosyalistlerin iktidara geçmelerini politik bir hareket ve liberal-kapitalist toplum düzenini aşmanın ilk adımı olarak yorumlamışlardır. Güncel sosyolojik analizde önderliğe en önemli yer ayrılmıştır, bu Freyer'in vurguladığı gibi «en kuvvetli ama etkileyiş biçimiyle de en çok sır dolu ... kuvvettir.» «Halk oluşumu» onlar için ekonomik doğrultudaki toplumu «politik halk» biçimine sokmak ve kaotik bir sosyal gerçek yerine halk yaşamının «halk topluluğu» olarak tarihi birliğinde anlamlı bir bütün oluşturmaktır.

Bu sosyologlar için otorite toplulukla ilintili olarak önderlik anlamına gelmektedir, önder ise topluluk ruhunun en belirgin taşıyıcısı olup giderek daha çok önem kazanmaktaydı, çünkü «politik halk» topluluk olarak oluşmaktaydı, öylesine büyük bir topluluk ki

bir sosyal bütün olarak birbirinden farklı topluluklara ayrılarak halk topluluğunu gerçekleştirmek için sanki işbölümü yapmıştır. Böylece önder sadece topluluk değerlerini en kuvvetli biçimde kendinde taşıyan kimse değil aynı zamanda «topluluğa yön verici eylemde bulunan»dır. Bu çifte işleyişten dolayı önder, seçmenlerin iradesini ve kişinin iradesini yerine getirmek zorunda olmayıp bütünüün hayati zaruretlerinin sorumluluğu altındadır. Buna göre yönetilenler «kitle»den «tarafhtarlar» haline dönüştürülmüştür. Ancak bu önderlik tasarımıından Adolf Hitler'in önder olarak sosyolojik yorumu ayrılmaktaydı. Kendisi yukarıdaki önderlik özelliklerinden başka halk topluluğunun fikirlerini sadece ortaya çıkarmakla kalmayıp bu fikirler etrafında bunlara uygun eylemde bulunan halk toplulukları oluşturan «borazancı» yı canlandırmaktadır.

Freyer'e göre «sadece politik amacı olanlar sosyolojik açıdan birşey görebilirler.» Dolayısıyla Freyer'in sözcülüğünü yaptığı Alman Sosyolojisi üyelerinden her birinin, 1) «halk oluşumu»nun aktif olarak savunuculuğunu yapmak mecburiyetinde olduğunu, 2) bilimsel faaliyetlerini hareketin gidışatına olan mümkün sonuçları bakımından gözden geçirmesi ve 3) hareketin prosedürü olan «halk oluşumu»nu güncel tutması gerektiğini belirtmiştir.

Bu çığır açıcı devirde sosyolojinin görevi «topluluk sosyolojisi» açısından modern halk topluluğunun oluştuğu pek çok katmanlı malzemenin niteliğinin ne olduğu sorusunda düğümlemektedir. Ayrıca Freyer'e göre Almanyadaki yeni çığırı kavramayı deneyen sosyolog aynı zamanda bu gelişmeleri istemiş veya sonradan onaylamış olmalı ve etkilerini isteyerek desteklemelidir. İstek kavramı ile sosyolojiye Freyer'in taktik düşünce diye tanımladığı amaca yöneliş girmektedir. «Halk oluşumu» Freyer'e göre organik bir gelişme göstermeyip «hareketlendirilmiş tarihi eylem» olarak ortaya çıktığından «milli sosyalizm»dir ve bu arada sosyoloji çözümleri ile toplumsal oluşuma karıştığı için önemi daha da artmaktadır.

Alman sosyologları nasyonal sosyalistlerin başa geçmeleriyle «sosyolojinin saatinin geldiği» inancıdaydılar. Sosyoloji, topluluk bilimi olarak bütün bir devrin merkezi bilimi olabilecekti, çünkü hizmet bilimi olmakta kararlıydı. Gerçekten de 1933'ten önce sosyoloji bir yan bilim dalı olmaktan öteye gidememişti 1933'ten sonra

ise bu bilimde kurumlaşmaya doğru yeni bir dönem başlar ve Alman sosyologları sosyolojinin adını Alman Sosyolojisi'nin yaklaşımına daha uygun olan halk veya topluluk bilimi, bilgisi gibi bir ad ile değiştirmek isterler. Sosyolojinin alanının halk bilimi olarak daraltılmasıyla çeşitli bilim dallarının üstünde bir genel bilim olma ve üniversitelerde kurumlaşması olanağı yaratılmış olacaktı. Bu nedenle Freyer ve Fachmann zamanın üniversite reformu önerilerinde bütün bilimlerin «halk» ve «topluluğa» yönelik olması gerektiğini savunmuşlardır.

1933-1935 arasında Almanyada sosyoloji bir pratik bilim olma evresindedir ve Hans Freyer, Othmar Spann'ın görüşleriyle beslenir. Bu iki görüşün de ortak yanı bütüncü kuramsal yaklaşımdı böylece «halk topluluğu» en önemli kavram haline gelmiş oluyordu, bununla yeni ama aynı zamanda da eski ve ahenkli bir düzen kastediliyordu. Bununla birlikte sosyal bütün eşit parçalardan oluşan ahenkli bir bütün değildi ve parçalar arasında dengesizlik bulunmaktaydı, bu dengesizlik ise kudret ile yok edilmeliydi.

Alman Sosyolojisi'nin görüntüsündeki birlik politik sosyoloji anlayışındaydı, kriz bilimi olarak tüm sosyolojinin asıl amacı kapitalist-burjuva toplumunu aşmak olarak görülüyordu ve özellikle Alman Sosyolojisi halkın toplumun yerine geçmesi hizmetinde bulunacaktı. Bu çerçevede en önemli politik sorun «halk topluluğu»nun oluşturulması ve yapılandırılmasıydı. Alman Sosyolojisi bu sorunun çözümünde politik bürokrasiye yardımcı olabileceğini ileri sürmekteydi ve böylece pratik önemini kendini nazi rejimine teslim etmek koşuluyla koruyabiliyordu.

Alman Sosyolojisi'nin 1933-1936 arasındaki pratik bilim devresini 1936-1945 arasında uygulamalı bilim devresi izler. Kitabın yazarının görüşüne göre Freyer bu devrede sosyolojinin uygulamalı bilim olarak kullanımı için gerekli koşulların bulunmadığı bilincindedir. Bu nedenle de nasyonal sosyalist bilim politikasına artık katkıda bulunamayacak, gözden düşecek ve sürülecektir. Bu devrede Alman Sosyolojisi'nin varlığını sürdürebilmesi için Sombart, Spann, Plenge, Boehm gibi daha birçok isimlere de gerek kalmamış ve çoğu da antropoloji, ekonomi, felsefe gibi başka bilimlere geçmek mecburiyetinde bırakılmışlardır.

1936-1945 devresinde sosyolojiden özellikle politik programların uygulanmasına katkısı olabilecek verileri sağlaması bekleniyordu. Bu devrede işbasına getirilen genç sosyologlar kuşağı «sosyolojik savaş arkadaşı» olarak görevlerini Alman halkının nasyonal sosyalist hareketi ile yenilenmesinde görmekteydiler. Artık «halk oluşumu» üzerinde tartışılmıyor «halkın doğrudan yapılandırılması»na çalışılıyordu. Alman Sosyolojisi nazi politikasına göre dümen tutmayı da bırakmış, kendini rejimin «silahı» olarak görmeye başlamıştı. Böylece sosyolojinin kuramı ile nasyonal sosyalist dünya görüşü arasında mesafe kalmamıştı. Bu nedenle 1936-1945 arasında Alman Sosyolojisi'nin kuramından bahsetmek olanaksızdır. Artık bu sosyolojinin çıkış noktası «ırk bakımından hijiyen» toplumdur, Alman Sosyolojisi Alman toplumunun Alman ırkından oluşturulması yolunda çaba göstermek mecburiyetini duyuyordu.

Bu devrede Freyer'in yerine Karl Heinz Pfeffer geçmiş ve Alman Sosyolojisi'nin öncülüğünü yapmaktadır, ona göre sosyoloji yalnız «savaştan bir halkın silahı olduğu zaman» hakikidir. «Halk düşmanı» sorunu ile artık halk oluşumu amacına ulaşmada ortaya çıkan yapısal engeller değil, sosyo-politik açıdan veya ırk bakımından Alman halk topluluğunun varlığını tehlikeye düşüren başlıklar kasdedilmekteydi. Başka halk, başka «ırk» yalnızca birisinin galip gelebileceği bir yaşam savaşında rakip durumundan düşmana dönüşür. Alman Sosyolojisi ise bu savaşta nasyonal sosyalist dünya görüşünün saflığını güvence altına almalı ve iç ve dış düşmanı elle tutulabilir hale getirmelidir. Böylece 1936-1945 devresinde bir «biyolojik sosyoloji» geliştirilmiş ve ırk kavramı merkezi bir kategori haline gelmiştir. Bunun sonucunda sosyal gruplar ve sosyal sorunlar yalnızca halkçı- politik bütün için olan önemleri bakımından konu edinilmiştir.

Pfennig'e göre «Gelişen ve gerekli bütünlük sosyolojisinin noktai nazarı bütünü temsil eden politik elitten kısmi sosyal gruplara intikal etmektedir.» Dolayısıyla onlar için halka yönelmek politik elite yönelmek demektir. Artık Alman Sosyolojisi kendini halk oluşumuna hasretmiyordu. «Halk» rejimin nesnesi durumuna düşmüştü ve bütün sosyal oluşum Alman Sosyolojisi için egemenlik mekanizmasına sorun yarattığı ölçüde önemliydi.

Alman Sosyolojisi'nin pratik bilim devresiyle uygulamalı bilim devresi arasındaki bu ayrılıklara karşın ikisinin ortak yanı da politik doğrultusundaydı yani nazi rejiminin varlığını korumaya yönelik görevin yerine getirilmesindeydi.

Alman Sosyolojisi, Amerikan sosyolojisinin kuramını değil de niceliksel metodlarını nazi partisinin gereksemeleri doğrultusunda kullanmak yoluyla kurumlaşır. Bu çerçevede metod sorunlarına ilgi artar ve beğenilmeyen liberal-kapitalist sosyolojiye açılır, örneğin Gallup'un kitlesel anket metodu işlevi tersine çevrilerek propaganda bakanlığına propaganda aracı olarak sunulur. Bu çabaların sonucunda Alman Sosyolojisi nasyonal sosyalizmin bir ana bilimi olmaya aday görülmektedir.

Gerçekten de çeşitli üniversitelerde değişik adlar altında sosyoloji fakülteleri kurulmaya başlanır. Savaşın çıkışının hemen öncesinde ise Pfeffer, Alman Sosyolojisi'nin «halkın dışa karşı gözü ve kulağı» olmasının ödevi olduğunu ve halkın yabancı dünya ile birarada veya ona karşı egemenlik kurmasının zorunluluğunu belirtmiştir. Bunun sonucunda sosyoloji öğretisi Berlin üniversitesinde dış ülke bilimi fakültesinin çatısı altında «dış siyaset ve dış ülke bilgisi» adıyla kurumlaşır. 1940'da kurulan bu fakülte Almanyada kurulan ilk sosyoloji fakültesi olup yahudilikle mücadeleyle görevli ve «hasım araştırması» yapan nazi makamlarıyla sıkı bir işbirliği içindeydi. Kısacası Alman Sosyolojisi kurumlaşmasını nazi rejiminin çıkarlarını korumaya borçludur. Otuzlu yılların ortasında Almanyada bilim ve politika böylece üstüste geçmişti. 1939 da Pfeffer, Alman Sosyolojisi'nin bütün faaliyetleriyle «Alman halkının halka yabancı asallaklara karşı direnci arzusunun gerçekleştirilmesine her kıyı köşeye kadar yuvalarının izini arayıp bulma yoluyla hizmet ettiğini belirtmiştir. Ayrıca sosyoloğun başta gelen görevi politik makamları «halkçı durum» hakkında aydınlatmaktı, çünkü kamuoyunun eğilimlerinin bilinmesi propagandanın başarı şansını arttırıyordu.

Alman Sosyolojisi 1936'dan sonra uygulamalı bilim görüntüsünde rejim tarafından araç olarak kullanılmanın bilinci içindeydi, örneğin 1936 da Freyer'in yönettiği bir doktora çalışmasında şöyle denilmekteydi: «Sosyolojinin görevi hareket halindeki hükümler kişiyi devlet yönetiminde her defasında yeni bir biçimde dahilden yarıdımca olmaktadır.»

Savaş sırasında ise fethedilen bölgelerde nazi rejiminin nüfus ve ırk politikasının uygulanmasında çıkan sorunlar, savaş ekonomisinde çıkan zorluklar ve nihayet rejimin kendi halkına karşı şüpheciligi sosyolojiyi görev başına çağırmıştır. Bununla birlikte öğretim üeliğinde kariyer yapmak için parti kurumlarından biri tarafından onaylanmış «doğru zihniyet» sanki işin doğası imiş gibi gerekiydi. Bu Alman Sosyologları 1945'ten sonra dahi mesleki yaşamlarını sürdürmeyi başarabilmişlerdir.

Yukarıda anahatları çizilen kitap politikayla bilimin nasıl içiçe girebileceğini ve bunun ne sonuçlar doğurduğunu açıkça gösteren bir belge niteliğindedir. Sosyoloji Nazi Almanyasında kurumlaşabilmiş ama bunun karşılığında partinin aleti olmuştur, bu şüphesiz bilimin özerkliği ilkesine ters düşmektedir. Toplumların evriminde ve toplumsal farklılaşma süreci içinde politik sistem ile sosyo-kültürel sistem birbirinden farklılaşır ve bağımsızlaşırken Üçüncü Rayh devrinde bu farklılaşma sürecinin kesintiye uğratıldığı ve de bir eskiye dönüş hareketinin başlatıldığı görülmektedir, sanki eski bir devir ve düzen başka bir biçimde yeniden kurulmak istenmiştir.

Yukarıdaki cep kitabında «Alman Sosyolojisi» nin daha kapsamlı ve tamamlayıcı araştırmalara baz oluşturacak bir «ara bilançosu» çıkarılmış ve görgül araştırma ve öncelikle arşiv çalışmalarıyla doldurulması gerekli olan birçok bilgi boşlukları yazar tarafından varsayımlarla doldurulmuştur. Böylece kitapta aynı zamanda bu devirdeki sosyoloji üzerindeki bilgi eksikliklerinin bilincine varılması amacı güdülmektedir.

Kitabın sonunda bibliyografyadan başka Üçüncü Rayh devrinde sosyoloji alanında yayınlanmış yaklaşık 3500 kitap ve makalenin listesi verilmektedir.